

ТЕРМІНИ ЯК ОСНОВА ФАХОВОЇ МОВИ

Проаналізовано фахову мову косметики та косметології у сучасному українському термінознавстві; окреслено основні її складові компоненти; розглянуто погляди провідних вчених на поняття «фахова мова».

Ключові слова: фахова мова, термін, термінологія, професіоналізм, косметика та косметологія.

Проанализирована профессиональная лексика косметики и косметологии в современном украинском терминоведении; охарактеризованы главные ее компоненты; рассмотрены концепции ученых-лингвистов о понятии «профессиональная лексика».

Ключевые слова: профессиональная лексика, термин, терминология, профессионализм, косметика и косметология.

In the article the judgments of leading linguists concerning the «professional language» term definition in modern science of terminology are analyzed. The components of the professional language of cosmetics and cosmetology are examined.

Keywords: professional language, term, terminology, professionalism, cosmetics and cosmetology.

Номінація (процес і результат) є мовним моделюванням дійсності через її інтеріоризацію в мисленні, вербалізацією концептів згідно із системно-структурною й ономасіологічною організацією певної мови. Процеси найменування повинні задовольняти потреби комунікації, зокрема в галузі науки, адже вільно володіти науковим дискурсом, спрямовувати та коригувати дослідження науковець може тільки за наявності уніфікованої, стандартизованої системи термінів.

В Україні цілеспрямована термінологічна робота особливо актуальна в наш час, тому що розбудова незалежної держави зумовила розширення сфери функціонування української мови, а відповідно й національної термінології.

Упродовж останніх років українська фахова лексика стала об'єктом багатьох досліджень, що пов'язано з процесом державотворення та утвердження української літературної мови в усіх сферах державно-політичного та культурного життя суспільства.

Мова – це завжди відкрита, а не ізольована система. На неї впливають і зовнішні, і внутрішні чинники. До *зовнішніх*, зокрема, належать наявність певного соціального устрою, зв'язки з іншими державами (політичні, економічні, торговельні, культурні), до *внутрішніх*: особливості мовної системи (лексичного складу, словотвору, граматики, орфографії тощо). Окрім того, мова не догматична у своєму розвитку. У ній постійно відбуваються динамічні процеси: одні слова зникають, інші ж, навпаки, з'являються, ще інші – змінюють своє значення або переходять з однієї мовної системи до іншої.

У сучасних соціокультурних умовах спостерігаємо використання лексики, пов'язаної зі сферою виробництва косметичних засобів, їх застосування, а також із відповідною науковою галуззю – косметологією.

Косметика – це засоби догляду за шкірою, волоссям, нігтями. *Косметологія* – галузь клінічної медицини, яка вивчає характер і механізми виникнення косметичних вад і розробляє способи їхнього усунення, приховування та профілактики. Як медична галузь, косметологія тісно пов'язана з дерматологією, фармакологією, хімією, анатомією, хірургією, тому в її складі органічною є фахова лексика цих галузей науки. Косметичні засоби, як і косметологічні операції та процедури, усувають вади зовнішності, оздоровлюють організм, надають людині привабливого вигляду й відчуття фізичного та естетичного комфорту. У названій сфері людської діяльності вживається фахова лексика: *шампунь, тонік, скраб, знежирення, ластовиння, косметична хірургія, космецевтика* тощо.

Поняття «*фахова мова*» (нім. «*Fachsprache*») вперше з'явилося в німецькій лінгвістиці, тому в цій мові воно є найкраще опрацьованим і його визначення є найбільш поширеним. Так, німецький лінгвіст Лотар Хоффман визначає фахову мову як «сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у спеціально окресленій комунікативній сфері з метою досягнення порозуміння між усіма фахівцями галузі» [9, с. 48]. Для Лотара Хоффмана найважливішим у дослідженні фахових мов є «стосунки фахових мов і національної літературної мови» [9, с. 48].

Дослідник намагається спочатку окреслити концепт загальнонаціональної мови, щоб після цього висвітлити шляхи розв'язання проблеми. Загальнонаціональна мова складається, на його переконання, з окремих фахових мов. У британській та американській лінгвістиці для позначення фахово маркованої лексики використовують термін «*language for special purposes*» (LSP) – «мова спеціального призначення», який увійшов у вжиток на кінці ХХ століття. Під спеціальним призначенням розуміють сфери суспільних відносин (наука, економіка, право, мистецтво, медицина тощо).

Лінгвісти подають різні дефініції терміна «фахова мова». Фахова мова – середовище народження й розвитку термінології. Як зазначає Т. Кияк, «терміносистеми слід досліджувати лише в руслі їхньої функціональної ваги в контексті, власне, фахових мов» [1]. Вважаємо, що «*фахова мова*» – це сукупність усіх мовних засобів, які використовують у конкретній сфері, щоб забезпечити взаєморозуміння комунікантів. *Фахова мова* – це також варіант загальноновживаної мови, який слугує основою до пізнання та визначення фахових об'єктів їхнього дослідження та розуміння, а також для специфічних комунікативних потреб фаху. Фахова мова – це засіб для оптимального порозуміння фахівців щодо проблем свого фаху; для неї характерні специфічна фахова лексика і спеціальні норми вибору, застосування і частотність загальнономовних лексичних та граматичних засобів. Вона існує не як самостійна форма прояву мови, а актуалізується у фахових текстах, які, окрім шару фаховомовного, містять завжди і загальнономовні елементи. Фаховій мові властиві певні ознаки. Оскільки кожна з них має власні традиції, що склалися історично, тому виявляє й певні притаманні їй власні особливості, пов'язані не лише з фахом, а й з мовним вираженням. Тобто специфічна лексика фахових мов не є однорідною. У лінгвістичній літературі виділено такі ознаки фахової мови:

- тісний зв'язок з певною науковою галуззю;
- специфічний набір мовних одиниць;
- вибір та використання мовних структур загальноновживаної лексики в межах фахової мови;

- дотримання норм літературної мови на рівні морфології, лексики, синтаксису й організації тексту;
- міжрегіональний характер фахових мов;
- наявність писемної та усної форм.

В українському мовознавстві відомі різні погляди на сутність поняття «фахова лексика». Деякі вчені (А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько) [2] вважають, що спеціальну (фахову) лексику є підстави ототожнювати з термінологією, інші (Г. Мацюк, Т. Панько, Л. Симоненко) – розмежовують фахове мовлення та термінологію [6]. *Фахова лексика* – це сукупність усіх лексичних номінацій комунікативно-професійної сфери. До фахової лексики зараховують професіоналізми, які не належать до терміносистем, а до лексики наукових галузей.

Усі фахові мови виконують дві основні функції:

- функцію позначення, найменування вузькопрофесійних спеціальних понять і систем понять (предметів, ознак, дій, процесів);
- функцію особливого найменування загальновідомих понять, що надає цьому поняттю підвищеної виразності, експресивності, емоційності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою цілісного і всебічного аналізу фахової мови косметики й косметології. Функціонування цієї лексики в науковій та науково-виробничій сфері, а також широке використання її в загальномовній комунікації детермінує встановлення загальних та специфічних закономірностей формування лексичної системи КК.

До фахової мови КК варто зараховувати професіоналізми, номені, термінологію косметики та косметології (ТКК) й прошарок загальноновживаної лексики, яка служить для опису термінологічних понять. Проте основою фахової лексики, на наш погляд, є терміни, серед яких можемо виділити дієслова: *доглядати, усувати, очищувати, фарбувати, зволожувати, змивати, обгортати, злущувати* та ін.; іменники: *обличчя, руки, ноги, нігті, щоки, рум'яна, ніс, губи, зовнішність, вигляд, постава, дзеркало, гребінь*; прикметники: *зовнішній, красивий, акуратний, естетичний, запашилий, тонкий, чутливий, нормальний, комбінований, блискучий, здоровий*.

Важливим засобом вираження терміна є його внутрішня семантична структура із узагальненим інваріантним компонентом та змінними диференційними, як основа трактування терміна, а також фаховий текст, який конкретизує об'єкти певної терміносистеми.

Номенклатура – це система позначень класів однорідних предметів, що належать до одного ряду на підставі свідомо обраних зовнішніх ознак цих предметів. Іншими словами, це сукупність назв (номенів) конкретних об'єктів певної науки, техніки мистецтва тощо (на відміну від термінів, що позначають певні абстраговані поняття галузей науки). А. Рейцак [4, с. 71–79] детально зупиняється на виокремленні номенклатури, узагальнюючи наукові думки, що знайшли своє відображення в теоретичних дослідженнях О. Реформатського [5, с. 67–83], Р. Піотровського [3, с. 27–35]. У лексиці КК це такі назви: набір компанії Мері Кей «*Оksamитові ручки*», блиск для губ «*МК Автограф*», олівець-стік «*Таймвайз*», туалетна вода «*Триб'ют*», лосьйон для тіла «*Обійми кохання*», система «*Ідеальне рішення*», комплекс «*Кальмосенсінг*». Слід додати, що номенклатура кожної галузі знання й діяльності утворюється особливими способами і визначається значною мірою екстралінгвальними причинами.

Фахова мова КК – не однотипна за своєю структурою, бо має ядро і периферію. *Ядром* цієї термінологіки є власне терміни КК, а *периферією* – терміни дерматології, гігієни, фармакології, хімії, фітології, етики та естетики. Терміни, що перебувають на периферії, частково вже розглядали науковці.

Кожна система термінів (термінологічна система) є якісно новим об'єктом, має свої внутрішні закономірності. Існує чіткий взаємозв'язок, який реалізується через використання одних і тих самих термінів у різних термінологічних системах, що призводить до появи багатозначних термінів: *тонік, маска, крем, спрей, дезодорант, гель, пудра, помада, перука*. Наприклад, у косметології: *КРЕМИ, ів, мн.* – напіврідкі препарати, менш в'язкі, ніж мазі; використ. для лікування та догляду за шкірою [9, т. 1, с. 638]; у кулінарії: *КРЕМ* – густа солодка маса зі збитих вершків, молока, масла, яєць, цукру з додаванням різних спецій, кави, шоколаду, горіхів і т. ін., що вживається у виготовленні тортів, тістечок, а також як десерт [8, с. 463]; у взуттєвій промисловості: *КРЕМ* – паста для шкіряного взуття [8, с. 463].

Аналізуючи термінологічну лексику галузі косметології, ми спробували подати власне розуміння її ієрархічної структури, виділивши кілька рівнів: мікросистема, мінісистема, макросистема, мегасистема, суперсистема.

Мікросистема, де окремих термін є мовно-поняттєвою одиницею, що складається з елементів плану вираження і плану змісту: *АБРАЗИВНІСТЬ, -ності, ж.* Властивість твердого тіла стирати інше тіло або самому стиратися у процесі тертя [8, с. 2], *БІОКРЕМ, -у, ч.* Крем для шкіри, до складу якого входять біологічно активні речовини, що стимулюють діяльність клітин шкіри і поліпшують поверхневий кровообіг [8, с. 59].

Мінісистема як сукупність термінів, лексико-семантична група, що охоплює назви реалій (методів лікування, процедур, засобів догляду, назв професій, приладів), наприклад: *колорування, епіляція, золоте армування, фотоліфтинг, ревіталайзинг, підтягнення шкіри* – назви процесів; *аквафтем, дермакол, сироватка, тонік* – назви косметичних засобів; *візажист, колорист* – назви професій; *вапоризатор, закріплювач* – назви приладів. На цьому рівні вже самі терміни є елементами, між якими існують внутрішньогрупові зв'язки.

Макросистема – сукупність термінів певної галузі знань, у якій реалізуються міжгрупові зв'язки, наприклад гіперо-гіпонімічні: *склерування – мікросклерування – макросклерування – кріосклерування – термосклерування*.

Мегасистема – термінологічне поле в межах певної літературної мови, де одиницями виступають галузеві терміносистеми, між якими існують зв'язки, а також відносини між термінологією та іншими лексичними розрядами. Наприклад, багатозначні терміни: *секрет, молочко, крем, віск, тон, фон*. Термін *СЕКРЕТ* у термінології КК позначає речовину, яку виробляють залози людини і тварини. Використовують для створення різних косметичних засобів. У військовій термінології *СЕКРЕТ* – додатковий сторожовий пост із кількох осіб, виставлений таємно на найбільш небезпечних підступах з боку противника, а також місце розташування такого поста [8, с. 263].

Унормування спеціальної лексики КК неможливе без детального аналізу термінів інших близьких галузевих термінологій, тому що вони безпосередньо входять до складу аналізованої термінології. Відсотковий коефіцієнт наявності цих термінів у косметичній галузі можна відобразити так: терміни дерматології становлять 25 %, фармакології – 10 %, хімії – 9 %, фізіології – 8 %, анатомії – 6 %, біології – 2 %, психології – 2 %.

Суперсистема – система, в якій діють закони, властиві термінології як лексичній категорії будь-якої мови. У цій системі зrealізовано міжмовні зв'язки. Відповідно, суперсистемою слід вважати усі терміни, що вживають у галузі медицини, терміни, що існують у багатьох мовах світу, об'єднані схожістю значення, а часом і вимови та написання, тобто це слова та їхні сполучення з однаковою змістовою структурою. Суперсистема характеризується наявністю інтернаціональної лексики: *фон, фіксатор, салон, парфумерія, одеколон, манікюр, макіяж, фен, шампунь, спреї, герпес, баланс, дермабразія, епіляція*. Найбільше термінів з тих, що входять до суперсистеми, – це латинізми і грецизми: *ЕПІЛЯЦІЯ*, *і, ж.* – epilatio, onis f [e- + pilus волос]; Е. Epilation – видалення волосся разом з волосяною цибулиною [9, т. 1, с. 423], *КОНЦЕНТРАЦІЯ*, *і, ж.* – concentration, onis f [con- (cum-) + G. kέντρον kentroн центр]; Е. concentration – 1) скупчення, згущення, зосередження чого-н. в одному місці; 2) відношення вмісту компонента в р-ні або суміші; 3) зосередження процесу збудження або гальмування, що раніше поширився [9, т. 1, с. 627], *ЕКСФОЛІАЦІЯ*, *і, ж.* – exfoliation, onis f [ex- + folium листок]; Е. exfoliation – злущування пластів багатошарового епітелію [9, т. 1, с. 402]. Також у суперсистемі є терміни з інших європейських мов: *СПИРТ* – від англ. spirits – дихання, дух [7, с. 637], *СПРЕЙ*, – від англ. spray [7, с. 639], *ТОНІК* – від англ. tonic water – тонізуюча вода [7, с. 679], *ТУШ* – від нім. tushe [7, с. 699], *НЕСЕСЕР* – від фр. Necessaire – потрібний, необхідний [7, с. 465].

Українська наукова мова галузі косметики та косметології формується відповідно до таких загальних мовних тенденцій: адекватність, або поняттєва точність; деривативність, або здатність творити похідні; економність, або стислість написання; евфонічність, або милозвучність.

Дослідження фахової мови косметики та косметології як основи фахового мовлення сприятиме збагаченню інформаційно-технологічного розвитку суспільства, удосконаленню, упорядкуванню й унормуванню галузевої термінології. Оскільки кожна мовна одиниця дихотомна – має план змісту і план вираження, то і кожна галузева система – це єдність понять та їх позначень – термінів.

Бібліографічні посилання

1. **Д'яков А.** Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.
2. **Кияк Т. Р.** Прагматичні аспекти стандартизації української термінології / Т. Р. Кияк // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 35–38.
3. **Пиотровский Р. Г.** К вопросу об изучении термина / Р. Г. Пиотровский // Учен. зап. Ленингр. гос. ун-та : Сер. филол. наук. – 1961. – Вып. 18. – С. 27–35.
4. **Рейцак А.** Терминология и номенклатура / А. Рейцак // Вопросы разработки научно-технической терминологии. – Рига, 1973. – С. 71–79.
5. **Реформатский А. А.** Термин как член лексической системы языка / А. А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1967. – С. 68–75.
6. **Симоненко Л. О.** Біологічна термінологія : формування та функціонування : навч. посібник / Л. О. Симоненко. – Умань, 2006. – 103 с.
7. **Словник іншомовних слів** / за ред. О.С. Мельничука. – К., 1989.
8. **Технологія косметичних засобів** : навч. посіб. для студентів фармац. спец. вищих навчальних закладів / О. Г. Башура, Н. П. Половко, Т. М. Ковальова та ін. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. – 357 с.
9. **Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник** : близько 33000 термінів / уклад. Л. І. Петрух та ін. ; за ред. М. Павловського та ін. ; ред.-

лексикограф та авт. передм. Л. М. Полюга. – Львів : Вид. спілка «Словник» Львів. держ мед. ун-ту, 1995. – Т. 1. – 651 с. ; Т. 2. – 786 с.

10. **Hoffmann L.** Kommunikationsmittel Fachsprache: Eine Einfuhrung / L. Hoffmann, Gunter Naer. – Tubungen : 1985. – S. 53.

Надійшла до редколегії 09.01.13